

"Én Andrássy Gyulát személyes jelleméért tökéletesen becsülöm..."¹

Az emigrációs évek 1849-1857

Andrássy Gyula emigrációja csak 1849 novemberének végén kezdődött el. Addig érdemben és sikerrel dolgozott abban a munkakörben, amelynek ellátására még az önvédelmi háborúját vívó független magyar állam kormányzóelnökétől, Kossuth Lajostól kapott megbízást.² "Konstanczinápolyi követként"³ kezdetben az volt a feladata, hogy Törökországot rávegye a katonai beavatkozásra a Magyarország ellen török felségterületen (a román fejedelemségekben) operáló orosz csapatokkal szemben. Ez a törekvése azonban nem sikerült, nem sikerülhetett, mert a Fényes Porta messzemenően tisztában volt a maga katonai gyöngeségével. Igazi diplomáciai erőfeszítésekre így éppenséggel a vereség után nyílt alkalma: közreműködésének szerepe volt abban, hogy a Kossuth Lajos vezette menekülteket nem adták ki Ausztriának, és a kisázsiai internálás feltételei is viszonylag kedvezően alakultak.⁴ Viszont magát Andrássyt török barátai bizalmas úton figyelmeztették, hogy az osztrák követ, Barthélémi de Stürmer báró követelésére akár ő is a Kütahyába szállítandó csoportba kerülhet⁵ – így mindenki természetesnek tekintette, hogy 1849 november végén elhagyta a Boszporusz tájait és áthajózott Nyugat-Európába.⁶

Bár többször is átlátogatott Londonba, végül Párizsban állapodott meg, és a fényűzéshez szokott mágnásnak egyelőre a követi fizetés maradékából kellett gazdálkodnia. Anyagi helyzete azonban hamarosan megjavult, mert édesanyja, özv. Andrássy Károlyné sz. Szapáry Etelka grófnő saját birtokainak jövedelméből viszonylag bő apanázst biztosított fiának. Andrássy saját vagyonát ugyanis az ellene indított vizsgálat során lefoglalták, majd halálos ítéletének kihirdetésekor elkobozták.⁷ Barátja, Arthur Seher-Thoss gróf jóízűen meséli el ennek hírét: „Egyik nap [...] Andrássy látogat meg engem, a bécsi újság van a kezében s egyre nevet. Ismételve kérdezem tőle, hogy micsoda nevetető lehet a hivatalos Wiener Zeitungban? Kezembe adja a lapot e szavakkal: »Olvasd csak,

¹ Irányi Dániel (Párizs, 1851. nov. 27.) – Kossuth Lajosnak, közli Jánossy II. 75.

² Hermann 38.

³ Batthyány Kázmér (Budapest, 1849. június 18.) – Duschek Ferencnek, ld. KLÖM XV. 549.

⁴ Wertheimer 59., Hermann 49-52.

⁵ Hajnal 303., Wertheimer 58.

⁶ Wertheimer 60.

⁷ Wertheimer 62., 68-69. – Egy baráti levélben Andrássy felcsattan: "eleget tanultam egy esztendő óta minden nemű katonai tudományból, hogy vissza foglaljam – csak agyon Isten alkalmat", ld. HTL P NKCS Andrássy Gyula (Párizs, 1852. február 2.) – Nemeskéri Kiss Miklósnak, vö. Horváth I. 384.

itt van a halálos ítéletem, oly jól van fogalmazva, hogy sírkövemre nem is kívánok szebb föliratot.«⁸

A későbbi dualista miniszterelnök és külügyminiszter életrajzírói előszeretettel hangsúlyozták, hogy bár Andrássy sosem tagadta meg emigráns múltját, nézeteiben mégis kezdettől fogva úgymond szemben állt Kossuth Lajossal és azt hirdette: nem Ausztria felbomlására kell spekulálni, hanem megbékélni vele azon az alapon, hogy Bécs respektálja Magyarország önrendelkezési igényeit.⁹ A források azonban ezzel szemben azt tanúsítják, hogy a korai 50-es években a fiatal emigráns – száműzött társaival együtt – nemcsak a Függetlenségi Nyilatkozathoz ragaszkodott továbbra is,¹⁰ hanem egy ideig követte barátjának, Teleki Lászlónak a kortársak körében legradikálisabb színezetűnek számító nemzetiségpolitikai nézeteit is. A magyar kormány volt párizsi képviselője, miként az közismert, a közép-európai forradalmi mozgalmaknak a francia fővárosban élő képviselőivel sokat tanácskozott arról, milyen legyen a Habsburgok felbomló állama helyén létrejövő azon új hatalmi alakulat, amely betöltheti elődje helyét az európai hatalmi egyensúly rendszerében. Ennek során Teleki osztotta román, szerb, cseh, lengyel kollégáinak azt a véleményét, hogy nem csupán az egyes népeknek és államoknak kell demokratikus államszövetségben egyesülniük, hanem Magyarországot magát is területi-nemzetiségi alapon föderatív állammá kell átalakítani.¹¹ 1850. január 10-én tanácskozást tartottak a magyar emigráció Londonban gyülekező tagjai, melynek legérdekesebb témájáról így számolt be a pártatlan és megbízható krónikás, Tanárky Gyula: "A legérdekesebb a végén Teleky és Andrássy Gy. nézeteik afelett, hogy ha Magunkat Magyarhonban kell reconstituálni, miért szükséges, hogy magyar nemz[eti]. suprematiánkról lemondjunk. Rácznak, Horvátnak, Oláhoknak, mint akikben a nemzetiségi igények megértek, adjunk meg minden[t], mit a népben megkívánnak (a tótnak ne, mert az nem érett meg rá) és alkossunk federatív státust, mellyben természetesen és nem ráerőltetve [a] magyar lesz a vezető és kormányzó elem – mint politikai és számbeli és jellembeli tekintetben a leg kifejtettebb."¹²

⁸ Seher-Thoss 407. – Az ítéletet *in contumaciam* 1851. április 15-én hozták, majd az *in effigie* akasztásra (névtábláját a bitófára) 1851. szeptember 21-én került sor, ld. Wertheimer 67-68.

⁹ Ld. pl. Wlassics 329., Angyal 13., vagy pl. szinte iskolás sulykolással Balogh Pál nagy nekrológiájában: "[e]lítélte az alapeszmét, hogy a magyar forradalom idegen hódító hatalmakkal szövetkezzék a Habsburgok ellen", stb., ld. Balogh i.m.

¹⁰ Andrássy is aláírta a párizsi magyarok 1851. július 1-i memorandumát, amely nemcsak a Függetlenségi Nyilatkozat, de a demokratikus köztársaság elve mellett is hitet tesz, ld. Horváth I. 350. – Andrássy sokáig meglepő nyitottsággal figyelte a világpolitika fejleményeit; rugalmasságára egyetlen jellemző példa: a franciák "[h]a az osztrák egy oldalról, Mazzini másikról seg[í]tő lövik őket, akkor majd észreveszik magukat, [...] [de] abba az illúzióba ne legyenek, hogy mi az orrossal kezét nem fogunk, ha másképp nem lehet – mert igen csalatkoznak", ld. HTL P NKCS Andrássy Gyula (h.é.n.) – Nemeskéri Kiss Miklósnak.

¹¹ Horváth I. 330-343., Csorba 1998. 29-30., Miskolczy 137-138.

¹² Horváth I. 317., Tanárky 28. – A témának külön aktualitást adott, hogy pár nappal korábban, január 4-én a közép-európai emigránsok nemzetközi bizottságot is alakítottak, amelynek föderációs programját a neves havasalföldi forradalmár, Nicolae Bălcescu készítette, ld. TLVM I. 79., 87., Kovács 284., Hajnal 378., Spira 14-

Aligha kétséges, hogy e nézetek határozott szakítást jelentettek a rendi-nemesi magyar nacionalizmus hagyományos szemléletével, így e vonatkozásban olyan nyitott gondolkodásról tanúskodtak, amelyhez Andrásy Gyula soha későbbi életében nem jutott el újra. Ám minden jel arra mutat, hogy csak addig követte ezen az úton Teleki Lászlót, amíg meg nem érkezett Kütahyából Kossuth Lajos ezirányú állásfoglalása. Andrásy a Párizsba érkezés után is levelezési kapcsolatban maradt az exkormányzóval,¹³ elismerte őt a magyar menekültek politikai vezetőjének, és amikor pár hónappal később, 1851 júniusában Kossuth határozottan ellene nyilatkozott a belső föderációs elképzeléseknek, elfogadta álláspontját és – a személyes jóbarátság fenntartása mellett – szembe fordult Telekivel.¹⁴ A párizsi emigráció vezetői között ezáltal szakadás következett be: míg Klapka György tábornok és Szemere Bertalan exminiszterelnök inkább Teleki nézeteihez hajlottak, addig Andrásy és a volt igazságügyminiszter, Vukovics Sebő – összhangban azzal a programmal, amelyet Kossuth az ún. kütahyai alkotmánytervben fogalmazott meg – ragaszkodtak a területi integritás elvéhez, és csupán ennek keretében, az országgyűlés által 1849 júliusában elfogadott szegedi nemzetiségi határozat szellemében láttak arra módot, hogy a nemzetiségeknek kollektív politikai jogokat (helyi önkormányzatok megszerzése népképviseleti alapon ott, ahol többségben vannak, továbbá országos hatáskörű, de nem területi alapon elkülönített politikai képviselőalakítása) biztosítsanak.¹⁵ Ez sem volt persze kevés, és szintén erős szakítást jelentette a magyar hegemonista törekvésekkel – de kétségkívül kevesebb volt Teleki programjánál, aki érzékelte, hogy lassan egyedül marad, így megkezdődött fokozatos visszavonulása az aktívabb emigráns politizálástól.

Talán ebből a korból származik az Andrásy-folklór egyik jellegzetes, sokat idézett darabja, amely szerint Telekit egy alkalommal egyik honfitársa hazaárulónak nevezte amiatt, hogy elfogadta Erdély hovatarozásának népszavazással történő eldöntését. A becsületére közismerten kényes gróf nem tűrhette a sértést, ám amikor barátjához fordult, hogy a párbajban legyen

16., Miskolc 139-140. – Mivel abban a házban éltek, hogy küszöbön áll egy újabb európai háború kitörése, melyben magyaroknak és románoknak immár szövetségeseeknek kell lenniük, a vita során Teleki – és föltételezhetjük, hogy Andrásy is – elfogadta, hogy Erdély hovatarozásáról népszavazás döntsön, ld. Kovács 20., Miskolc 151.

¹³ Hegedűs 46., Hajnal 384., 574., 600. – Kossuth is bízott Andrásyban. Még Kütahyából 1850. december 21-én így írt Pulszky Ferencnek: „Andrásyt igen-igen szívesen köszöntsd. Nagyon-nagyon örvendek és becsülöm. De szeretném őt is Konstantinápolyban! Nem akarna? semmi, vagy mily esetben?“, ld. Pulszky II. 55.

¹⁴ Kossuth bírálata ld. Horváth II. 221. skl, vö. Spira 15-19. - A szembe fordulás csakis koncepcionálisan értendő, Andrásy próbált közvetíteni is Teleki és Kossuth között, ld. Horváth I. 382. – Miként az közismert, az évtized végén már Kossuth is hajlott bizonyos mértékű föderalizációs engedményekre, ld. Spira 30-34., Szabad 176., 183-188.

¹⁵ Kovács 21., 291. – A kütahyai alkotmánytervre ld. Spira i.m. – A vita újraéledt 1851 márciusában, amikor a párizsi magyar emigránsok megvitatták Bălcescu második föderációs memorandumát. Ennek kapcsán Andrásy májusban azt írta Kossuthnak, hogy megmondta a románoknak: a magyar engedmények maximuma a szegedi nemzetiségi törvény, "melyen túl pedig van az ágyú"... Majd hozzátette: "csodálatos jó hatása volt ezen utolsó argumentumnak", ld. Kovács 298., 302., Miskolc 150-151.

szekundánsa, Andrássy rákérdezett a körülményekre, majd – amiként a politikus és tudós Pulszky Ferenc elmeséli – „megkérte, keressen magának francia segédet, mert ily esetben semmi magyar nem teheti meg neki a baráti szolgálatot, hiszen senki sincs köztünk, ki Erdélyt bármi körülmény közt odaadná a románoknak.”¹⁶

A történeti szakirodalom nem egységes annak megítélésében, hogy Andrássynak az a cikke, amelyet 1850 őszén jelentetett meg – Pulszky Ferenc közreműködésével – a neves londoni politikai és társadalomtudományi folyóirat, az *Eclectic Review* hasábjain, mennyiben jelentett más utat, eltérő tájékozódást az emigráció fő politikai irányvonalához képest.¹⁷ Annak mindenestre nem volt semmi jele, hogy Kossuth vagy Teleki bizalma megrendült volna fiatal barátjukban amiatt, mert azt fejtegette: Ausztria csak akkor tudná valóban ellensúlyozni Oroszországot az európai hatalmi egyensúly fenntartása érdekében, ha felhagy a birodalmi centralizációval, helyreállítja Magyarország függetlenségét és teljesíti nemzeti követeléseit.¹⁸ 1851 októberében Londonban Andrássy találkozott a törökországi internálásból kiszabaduló Kossuthtal, aki megbízta azzal, hogy Irányi Dániellel együtt próbálják leállítani a francia baloldali lapok offenzíváját, melynek célja a román föderációs tervekre a pozitív magyar válasz kicsikarása volt.¹⁹ Andrássy egyértelműen Kossuth mellett foglalt állást, amikor Batthyány Kázmér egykori külügyminiszter és Szemere Bertalan volt miniszterelnök a sajtóban nyíltan bírálták Kossuth vezetői igényeit, a kormányzói cím emigrációs használatának jogszerűségét, továbbá vélt vagy valódi diktatórikus vezetési ambícióit.²⁰ Ugyanakkor Andrássy nem vett részt azokban a titkos forradalmi szervezkedésekben, amelyek 1853 elejéig, a sikertelen milánói felkelésig tartottak, és amelyekben elsősorban az olasz egyesítési mozgalom republikánus szárnyának vezéregyénisége, Giuseppe Mazzini elvei és módszerei hatottak a magyar tervekre és akciókra. Bár neve

¹⁶ Pulszky I. 484., Szóts 29-30. – Halász Imre szerint az anekdotát először maga Andrássy mesélte el Kónyi Manónak, akitől azután széles körben elterjedt, ld. Halász: 25.

¹⁷ Pulszky II. 20. – Pulszky személyiségét és stílusát ismerve, valószínűtlen, hogy említés nélkül hagyta volna, ha Andrássy cikkének irányvonalát bárki bírálta volna. – Horváth Zoltán szerint Andrássy még 1852-ben is kitartott a Függetlenségi Nyilatkozatra alapozott emigrációs politika mellett, ld. Horváth I. 15., 328., míg Wertheimer Ede és az ő nyomán az Andrássy-biográfusok zöme a cikkben már az osztrák-magyar kiegyezés elméleti alapvetését látja, ld. Wertheimer 70., Wlassics 329-330., Halász 26.

¹⁸ *The present position and policy of Austria.* = *Eclectic Review* 1850. nov. XXVIII. kötet. – A cikket részletesen ismerteti Wertheimer 70-73.

¹⁹ A fékezési akció sikerrel járt, ld. Kovács 57., 310., Jánossy I. 433-439. 748., Jánossy II. 15., 74. – Andrássy ekkori szoros kötődését Kossuthhoz és politikájához pl. ld. HTL P NKCS Andrássy Gyula (Párizs, 1851. november 3.) – Nemeskéri Kiss Miklósnak.

²⁰ Karacsay Sándor, Nemeskéri Kiss Miklós, Teleki László erre utaló levelei Klapka Györgynek, ld. Klapka 329., 347., 508., továbbá ld. Lukács Lajos 96., Horváth I. 351., Jánossy II. 453., 578-579., Szemere leveleskönyve 67. – Részlet egy Andrássy-levélből: "Nincs Magyarországon reményem és hiszem több oly gaz ember, mint Szemere – az infamitásig megy szemtelensége, sok észrevételem lesz közölni való, ha valaki felel reá, de azt szóval", ld. HTL P NKCS Andrássy Gyula (h.é.n.) – Nemeskéri Kiss Miklósnak. – Szemere egy kéziratban maradt röpiratában is leszögezte, hogy Andrássyt nem tudta elvonni Kossuth oldaláról, ld. Szemere Bertalan: *A magyar emigratio*. Kézirat. Párizs. 1857. június 29. OSZKK Quart. Hung. 2360. – Andrássy kezdetben megpróbált közvetíteni Batthyány és Kossuth között, ld. Csorba 2006. 172-179.

felbukkan a titkos jelentésekben, kevésbé politikai akciót, mint inkább szerelmi kapcsolatokat kell sejtenuünk a háttérben.²¹

Kossuth töretlen bizalmát világosan jelezte, hogy 1852 októberében följánlotta számára: legyen az Amerikai Egyesült Államokban a magyar ügy általa küldött képviselője. Andrassy nagy levélben hártotta el a megtisztelő felkérést, és nincs okunk kételkedni abban, hogy valóban a legfontosabb indokot jelölte meg, amikor megemlítette: e döntés "tökéletes szakadás volna anyámmal, kivel folytonos visszautasított kívánsága végett már amúgy is igen feszült állapotban vagyok". Andrassy maga helyett Teleki Lászlót ajánlotta, és hozzátette. "mindenesetre pedig bizonyos vagyok arról, hogy ha nem előbb, az első magyar csata téren meg fogod nekem bocsájtani, hogy nem mehettem Amerikába".²² Éppígy a politikai egyetértés jelének tekinthetjük, hogy Kossuth 1853. novemberében, alig két héttel a később krími háborúnak elnevezett konfliktussorozat kirobbanása után, alapos és részletes memorandumban igyekezett felkészíteni Andrassyt arra a feladatra, hogy győzze meg a Fényes Porta párizsi követét, Veli pasát: ne higgyenek Ausztriának, semlegessége látszat csupán, és oroszellenes külpolitikájukat inkább a független Magyarországra alapítsák.²³

A krími háborúban azonban Bécs végül semleges maradt, így nem nyílt alkalom arra, hogy a magyar emigráció nagyhatalmi támogatást szerezhessen az osztrákellenes küzdelem újraindításához. Bár Andrassy 1854-ben meghívást kapott Jerôme Napoleon hercegnek. III. Napóleon császár unokaöccsének közelebbi körébe, ahol jelentős befolyást gyakoroltak a lengyel forradalmárok,²⁴ ekkortájt életében egy időre háttérbe szorult a politika. Maradt helyette a társasági élet, és az 1850-es évek közepén a magyar arisztokrata emigráns túlzás nélkül a párizsi szalonok egyik kedvence lett. A kor "mindentudójának" számító osztrák udvaronc, Ludwig Prizbram lovag – akinek emlékiratai számos érdekes részletet őriztek meg főképp Erzsébet királyné életéből – írja, hogy a párizsi

²¹ Egy Deluzy nevű francia hölgy, továbbá a „szép és elszánt” László Mária nevével találkozott Wertheimer Ede a bécsi följegyzésekben, ld. Wertheimer 79.

²² MOL R 90 I. 1553. Andrassy Gyula (Párizs, 1852. október 12.) – Kossuth Lajosnak, vö. Horváth I. 387. – Özv. Andrassyné ugyanis hazatérésre akarta rávenni fiát, ő azonban – ahogy Teleki László írta özv. Batthyány Lajosnének 1850. szeptemberében – "[...] természetesen el van arra határozva, miként nem fog bókolni az ausztriai kormánynak, s ennél fogva tehát nem mehet vissza. Szeretem, hogy így gondolkodik, nem is vártam tőle egyebet! Mi az anyát illeti, egy anyától efféle javaslatot természetesen találok; egy anyának mindent megbocsátok", ld. TLVM II. 64. – Andrassy érvelését Kossuthnak már csak amiatt is akceptálnia kellett, mert a grófnőt jól ismerte pályája elejéről, amikor édesanyjának, özv. Szapáry Péternének volt ügyvédje a terebesi uradalomban.

²³ MOL R 90 I. 1743. *Utastás Gr. Andrassy Gyulának Vely pasha párizsi török követheti missiójához.*, vö. Kovács 71. – Mivel Kossuth a levélben jelezte, hogy ha Andrassy nem ért egyet a feladattal, küldje vissza a memorandumot, és Kossuth iratai között valóban fönmaradt egy példány, ezek alapján Agyal Dávid úgy véli, "Andrassy tehát Párizsban nem volt hajlandó fönöke politikáját támogatni", ld. Angyal 13. A szóbanforgó kézirat azonban csak első oldalán Kossuth sajátkezű írása, a többi oldal más kéztől származó másolat, így semmivel sem bizonyítható, hogy ez a példány járt volna Andrassynál.

²⁴ Horváth I. 380., Klapka 528., Wertheimer 79.

hölgyek Andrássyt úgy emlegették: "*Le beu pendu de 1848*" – "a negyvennyolcas szép akasztott" – ami tárgyilag téves volt ugyan, de érzékeltette azt a romantikus aurát, ami a magyar száműzöttet körülvette.²⁵ "Gr[óf] Andrássy Gyula 40-50.000 frankot húzott anyjától Párizsban – jellemzi körülményeit 1852 januárjában, némi iróniával, Szemere Bertalan –, hol Angliában, hol Svájcban mulatott, mint dandy szeret a haza dolgairól beszélni is, mert ránézve a politika a *komoly* mulatság egy neme, de ennyiből áll az ő tevékenysége. Ami neki eddig még hiányzik, az a mély meggyőződés és az aktív hazafiság. Gondolatai forognak hazája körül, de kedvteléseinek él. Hisz még fiatal ember is." Egy kései Andrássy-adoma szerint amikor a gróf ezt a jellemzést idősebb korában megismerte, "mosolyogva megjegyezte: van benne valami, de hozzá kellett volna tennie: »... de gondolkozik és remél.«"²⁶ Arthur Seher-Thoss viszont éppenséggel Andrássy komolyságát dicséri: "Telekinél sokkal fiatalabb, de nálánál öntudatosabb, mondhatnám komolyabb, férfiasabb volt Andrássy Gyula gróf. Higgadtan tudott gondolkodni, és soha sem jött ki egykedvűségéből; már korán kifejtette azon tehetségét, hogy ellenfeleit élczekkel fegyverezze le. [...] Andrássy csak nőkkel szemben volt hiú, kiknek szívét fekete fürteivel hamar megnyerte. Ő volt az emigratio tagjai közt az egyedüli, ki lankadatlan szorgalommal foglalkozott komoly tanulmányokkal, különösen kedvencz tudományával, a hadászzattal. Egy alkalommal könyveibe mélyedve találván őt, megjósoltam neki, hogy még valamikor miniszter lesz és tábornok; azóta mind a kettő lett."²⁷

Jósika Miklós, a brüsszeli száműzetésben élő regényíró 1856 júniusában értesítette az amerikai Davenportba szakadt jóbarátot, Fejérváry Miklóst, miszerint "Andrássy Gyula a leggazdagabb *refugéente polytico* [politikai menekült], talán-talán – nagyon beszélnek – gr. Kendeffy Katát, Traunné lányát veendi nejlül. Jó és kedves asszonyt kap, ha igaz."²⁸ Az erdélyi arisztokrácia körében a lehető legjobb hírnévnek örvendő leány édesapja, a sportbravúrajairól is nevezetes Kendeffy Ádám gróf egykor a nagy Wesselényi Miklós mellett küzdött az erdélyi reformdiétákon és Jósikának is kedves barátja, harcostársa volt.²⁹ Az édesanya, Bethlen Borbála grófnő (ekkoriban már Franz von Abensberg-Traun gróf neje) 1856 elején érkezett férjével és leányával Párizsba, ahol maga az osztrák nagykövet, Alexander von Hübner báró mutatta be a családot a január 27-i fogadáson III. Napóleon császárnak. Hübner nyilván jól

²⁵ Przibram 219., vö. Wertheimer 69.

²⁶ Szemere 129., Szöts 33. – Valójában Andrássy több ízben is utalt arra barátaihoz címzett leveleiben, hogy az anyai segítség nem mindig elég, ld. pl. HTL P NKCS Andrássy Gyula (Párizs, 1853. október 7.) – Nemeskéri Kiss Miklósnak. – Anyagi helyzetéhez további adalék, hogy időnként a tőzsdén is próbálkozott némiképp növelni tőkéjét, ld. HTL P NKCS Andrássy Gyula (Párizs, 1856. július 27.) – Nemeskéri Kiss Miklósnak, továbbá uo. Andrássy Gyula (Interlaken, é.n. szeptember 9.) – Nemeskéri Kiss Miklósnak

²⁷ Seher-Thoss 407. – Thaly Kálmán emlékei szerint Andrássy a nevezetes Saint-Cyr-i katonai iskolát is látogatta, ld. Wertheimer 80.

²⁸ Jósika 190.

²⁹ Erdély története 1139., 1275-76.

ismerte a grófot ("Feri" Traunként említi!), és elismeréssel – egyben a család ellenzéki hírére utaló finom iróniával – említi naplójában a "csinos Kendőffy kisasszonyt", aki "ismert vállainak fehérségéről és politikai nézeteinek vörösségéről"...³⁰ Kónyi Manó a grófi családtól hallott pletykák alapján emlegette, hogyan lelkesedett Heinrich Reuss herceg (későbbi bécsi német nagykövet) a legszebb vállakért, amelyeket valaha életében látott...³¹

Andrássy harmincharmadik életévében járt ekkor. Társadalmi és anyagi helyzete révén kiélvezhette mindazokat az örömeket és szórakozásokat, amelyekkel kora a hasonló helyzetben lévő ifjakat elhalmozta. Most megigézte a nála hét esztendővel fiatalabb grófnő szépsége – de talán megérzett e vonzalomban valami többet, mást is. Az otthoni hírek azt jelezték, hogy az önkényuralom legnehezebb szakaszának vége, ha nagyon lassan is, de megkezdődik valamiféle enyhülés. Az emigráns politizálás távlatai beszűkültek, az emigráció mint közösség gyakorlatilag felbomlott, és ami hazatérésének legfőbb becsületbeli akadálya volt – a szabadságharcban való részvétel bűnként való beismerése – szintén érvényét veszítette: az 1856. október 19-i császári rendelet megszüntette az uralkodói kegyelemmel hazatérő menekültek egykori tetteinek utólagos bűnügyi vizsgálatát.³² A szerelem, a rangjához méltó házasság, a családalapítás vágya, anyja sürgetéseinek megújulása végül kettős elhatározásra készítették: megkérte Kendeffy Katinka kezét és hivatalosan kérelmezte a kegyelemmel való hazatérést Ferenc József osztrák császár birodalmába.

A házasságkötésre 1856. július 9-én került sor: a polgári szertartásra a városházán (*Mairie*), a egyházira pedig a Mária Magdaléna (*Madeleine*) templomban – máig megvan a tréfás hangú levél, amelyben a leendő férj a tanút, Nemeskéri Kiss Miklóst értesíti, hol és mikor lesz szükség baráti szolgálatára. "Szívesen ölel utoljára mint nőtlen, vagy mint te mondád, mint Lump – Andrássy Gyula" – zárta sorait.³³ "Soha ember szebb és igézőbb menyasszonyt nem látott az oltár elé járulni" – jegyezte fel a szertartásról a szemtanú, Irányi Dániel.³⁴ Egy esztendővel később, 1857 júliusában pedig Andrássy megkapta a hazatérési engedélyt, olyan feltételekkel, amelyek végre kényes becsületézésének is megfeleltek. Politikailag természetesen szakított az emigrációval – de emberi-baráti kapcsolatai javarészt megmaradtak. Még

³⁰ "[...] le comte Feri Traun et sa belle-fille, la jolie Mlle Kendőffy, connue pour la blancheur de ses épaules et la rougeur de ses principes politiques", ld. Hübner 387. – Hübner említi Traunék részvételét két nappal később, a Tuileriák nagy bálján is, ld. uo.

³¹ Wertheimer 83. – Egy másik anekdota szerint a spanyol Osuna herceggel (Eugénia császárné rokona) maga Andrássy meglehetősen gúnyosan ironizált, amikor esetleges házassági célból éppen nála érdeklődött a szép magyar grófkisasszony vagyoni helyzete iránt, ld. uo.

³² Wertheimer 86., vö. Hermann 2007. 345.

³³ HTL P NKCS Andrássy Gyula (Párizs, 1856. július 7.) – Nemeskéri Kiss Miklósnak.

³⁴ Wertheimer 84-85.

megvárta első fiának, az 1857. július 10-én született Tivadarnak megerősödését, és azon az őszön családjával visszatért Magyarországra.³⁵

A haza határát átlépve, a grófnak talán eszébe jutottak az egykori emigráns jóbarát, a pár évvel korábban öngyilkossá lett Schmiedegg Kálmán gróf búcsúlevelének hozzá intézett szavai: "Gyula, Te nagy dolgokra vagy hivatva. Egyre kérlek csak, arra, hogy legyél meggyőződve hivatásod nagyságáról és ne engedjed, hogy hanyag, henye természeted energiádat megsemmisítse. Életed Magyarországé, tevékenységeddel tartozol hazádnak és nevednek egyformán."³⁶

Csorba László

Rövidítések:

Angyal = Angyal Dávid: *Gróf Andrássy Gyula (1823-1890)*. Bp. 1941.

Balogh = [Balogh Pál] "bp.": *Andrássy Gyula gróf emlékezete 1823-1890*. = *Budapesti Hirlap* 1890. február 19.

Csorba 1998. = *Teleki László*. Vál., bev. jegyz. Csorba László. Bp. 1998.

Csorba 2006. = Csorba László: *Battyhány Kázmér – emigrációban*. In: *Gróf Battyhány Kázmér (1807-1854) emlékezete*. Szerk. Ódor Imre, Rozs András. Pécs, 2006.

Erdély története = *Erdély története három kötetben*. Főszerk. Köpeczi Béla. I-III. Bp. 1986.

Hajnal = *A Kossuth-emigráció Törökországban*. I. Szerk., bev. Hajnal István. Bp. 1927.

Halász = Halász Imre: *Bismarck és Andrássy*. Bp. 1913.

Hegedűs = Hegedűs Lóránt: *A két Andrássy és a két Tisza*. Bp. é.n.

³⁵ Wertheimer 86-93.

³⁶ MOL P 4 17. Schmiedegg Kálmán (Neuilly, 1853. november 22.) – Andrássy Gyulának és Aladárnak. – A Magyar Országos Levéltár vonatkozó iratanyagának használatához köszönöm Laczlavik György szíves segítségét.

h.é.n. = hely, év nélkül

Hermann = Hermann Róbert: *"A szép akasztott". Andrassy Gyula 1848-1849-es szerepéről.* = *Hadtörténelmi Közlemények* 1990/4.

Hermann 2007. = *Vértanúk könyve. A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848-1854.* Szerk. Hermann Róbert. Bp. 2007.

Horváth = Horváth Zoltán: *Teleki László 1810-1861.* I-II. Bp. 1964.

Hübner = Hübner, Alexander de: *Neuf ans de souvenirs d'un ambassadeur d'Autriche a Paris sous le second empire 1851-1859.* Paris, 1904.

HTL P NKCS = Hadtörténelmi Levéltár, Personalia, Nemeskéri Kiss család iratai

Jánossy = *A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851-1852.* Bev., összeáll. Jánossy Dénes. I-II. Bp. 1940.

Jósika = Jósika Miklós: *"Idegen, de szabad hazában".* Bp. 1988.

KLÖM XV = *Kossuth Lajos Összes Munkái XV. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai.* S.a.r. Barta István. Bp. 1955.

Kovács = Kovács Endre: *A Kossuth-emigráció és az európai szabadságmozgalmak.* Bp. 1967.

Lukács = Lukács Lajos: *Magyar politikai emigráció 1849-1867.* Bp. 1984.

MOL = Magyar Országos Levéltár

OSZKK = Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára

Przibram = Przibram, Ludwig von Ritter: *Erinnerungen eines alten Österreichers.* I. bd. Stuttgart, 1910.

Pulszky = Pulszky Ferenc: *Életem és korom.* S.a.r., bev. Oltványi Ambrus. I-II. Bp. 1958.

Szemere = Szemere Bertalan: *Napló (1849-1861).* S.a.r., bev., jegyz. Albert Gábor. Miskolc, 2005.

Szemere leveleskönyve = *Szemere Bertalan leveleskönyve (1849-1865)*. Vál. Albert Gábor. Bp. 1999.

Seher-Thoss = *Emlékezések múltamra*. Gróf Seher-Thoss Arthur után németből Könyve Sándor. = *Budapesti Szemle* 1881. 27. k.

Spira = Spira György: *Kossuth és alkotmányterve*. Debrecen, 1989.

Szabad = Szabad György: *Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében*. Bp. 1977.

Szőts = Szőts Pál. *Andrássy. Adomák, apróságok*. Bp. 1890.

Tanárky = *A Kossuth-emigráció szolgálatában. Tanárky Gyula naplója (1849-1866)*. S.a.r. Koltay-Kastner Jenő. Bp. 1961.

TLVM = *Teleki László válogatott munkái*. S.a.r., bev. Kemény G. Gábor. I-II. Bp. 1961.

Wlassics = Wlassics Gyula: *Gróf Andrássy Gyula*. = *Budapesti Szemle* 144. Bp.1927.